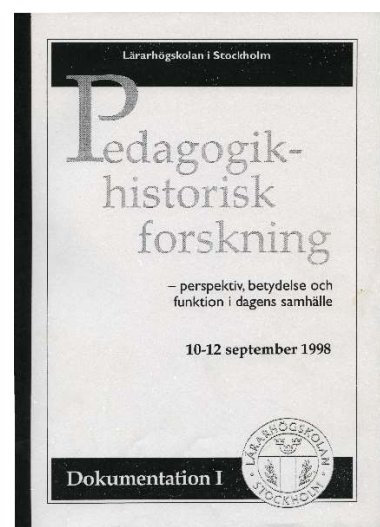

Faksimil

Donald Broady, "Nutid och dåtid. Inledningsanförande",
pp. 7–10 i Donald Broady, Monica Olofsson & Per-Johan Ödman (eds.),
*Pedagogikhistorisk forskning. Perspektiv, betydelse och funktion i
dagens samhälle. Konferens 10–12 september 1998. Dokumentation I*,
Lärarhögskolan i Stockholm, 1998

Denna konferens i september 1998, arrangerad av Per-Johan Ödman och Donald Broady, var den första i raden av återkommande svenska pedagogikhistoriska (sedermera benämnda nordiska utbildningshistoriska) konferenser. Ett hundratal deltagare slöt upp och fyra inledningsanföranden, fyra föreläsningar och ett sextiototal paper samlades i tre proceedings-volymer som finns i det fysiska arkivet.

Nutid och dåtid
Inledningsanförande, konferensen "Pedagogikhistorisk forskning"
Lärarhögskolan i Stockholm, 10-12 sept 1998

Donald Broady

ILU, Uppsala universitet, Box 2136, 750 02 Uppsala
Epost broady@nada.kth.se, URL <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/>

Först ett varmt tack till Ulf P. Lundgren som öppnat vår konferens och avser att deltaga under alla tre dagarna. Det är inte främst för att han är generaldirektör för Skolverket som vi inbjudit honom, och inte ens för att Skolverket lämnat stöd till konferensarrangemanget, även om vi är glada för det. Nej, skälet till att vi gärna ser Ulf P. Lundgren i vår krets är att han bidragit till att återuppväcka det breda intresset för pedagogikhistoria i Sverige.

Särskilt inflytelserik var en bok han publicerade 1979, *Att organisera omvärlden. En introduktion till läroplansteori*. Den skrevs ursprungligen på uppdrag av gymnasieutredningen och blev snart en mycket använd kursbok i pedagogikundervisningen och lärarutbildningen. Bokens första häft var en populärt skriven men till sitt innehåll gedigen framställning av hur undervisningens ramar och urvalet och presentationen av undervisningsinnehåll omvandlats från det antika Grekland till 1970-talets grundskola.

I dag, tjugo år senare, är det dags att konstatera att boken bidrog till att forma en generation unga lärarkandidater och pedagogikstudenter. Ungefär som när William James *Principles of Psychology* fostrade flera generationer amerikanska lärare till att söka psykologiska förklaringar till vad som händer i skolan, har *Att organisera omvärlden* styrt många svenska lärare och pedagogikforskare i riktning mot en samhällsvetenskaplig och historisk förståelse. Boken visade hur skolans liv, ända in i umgänget i klassrummet, präglas av nedärvda ramverk, regler och rutiner. Den illustrerar hur man kan resonera om "den pedagogikhistoriska kunskapens innebörd och funktion i dagens samhälle", vilket är temat för den här konferensen.

Minst lika viktig var den samhällsvetenskapliga självreflexion som Lundgren byggde in i sin bok.

SJÄLVREFLEXION

Av *Att organisera omvärlden* framgick att inte bara skolan utan också den pedagogiska forskningen och dess verktyg har sina historiska betingelser. När exempelvis Lundgren i de sista kapitlen behandlade en av sina egna specialiteter, den språkfilosofiskt inspirerade forskningen om reglerna för språkandet i klassrummet, försummade han inte att berätta om hur denna vuxit fram ur och som en reaktion mot tidigare socialpsykologisk klassrumsforskning. Det är alltför ovanligt att samhällsvetare använder sina egna verktyg för att förstå sin egen forskning.

Själv är jag övertygad om att en självreflekterande hållning hör till det viktigaste vi kan lära av pedagogikhistoriska studier. Sådana skänker inte bara kunskap om skolan förr, eller om dagens skola i ett historiskt perspektiv. De hjälper oss dessutom att begripa att även vår egen kunskap och våra tolkningsmönster och forskningsverktyg är historiska skapelser som med säkerhet kommer att ersättas av andra.

Det slaget av självreflexion saknades när jag själv utbildades till lärare för snart trettio år sedan. Vi lärarkandidater lärde oss att vår generations uppfattningar om skolans mål och mening och vissa undervisningsmetoders förtjänster helt enkelt var riktiga. Däremot var det fritt fram att peka ut historiska betingelser för konkurrerande uppfattningar, låta säga gamla pluggskoleideal.

När jag i början av 90-talet deltog som expert inom Läroplanskommittén som leddes av Ulf P. Lundgren, tog jag tillfället i akt att plädera för att alla skolämnen, och alla slags lärarutbildningar, skulle innefatta historisk reflexion över ämneskunskaperna. Matematikläraren som introducerar begrepp för sina elever skulle säga åtminstone någonting om när, hur och varför dessa matematiska begrepp blivit väsentliga. En idrottslärare som låter eleverna sparka boll borde samtidigt lära dem något om hur fotbollen från 1860-talet blev en lagsport i modern mening i och med att man började passa till varandra inom laget i stället för att själv springa det fortaste man kunde.

HELIGA URKUNDER

Även om jag i dag är mindre övertygad om det önskvärda i att idrottslärare spenderar lektionstid på socialhistoriska och idéhistoriska föreläsningar, tror jag fortfarande att lärarkandidater måste få upp ögonen för att skolämnena, deras form och innehåll och gränserna dem emellan, är historiska skapelser och därmed föränderliga. När jag själv genomgick lärarutbildningen presenterades läroplanerna som urkunder vilkas innebörd skulle uttolkas och "förverkligas" i klassrummet, ungefär som den heliga skrifts missionsbudskap. Läroplanerna togs för givna. Vi lärarkandidater skulle inte bekymra oss om hur de vuxit fram, vilka intressen som format dem, vilka effekter de fått.

Efter en tids relativt stillastående är pedagogikhistoria ett ämne på frammarsch, hävdade vi i vår konferensinbjudan. Att så är fallet bekräftas av att inbjudan hörsammades av så många. "Stillastående" är dock ett alltför mildt uttryck. Pedagogikhistoriska studier, som hade varit viktiga inslag i pedagogik- och lärarutbildningen under vårt sekels första hälft, blev nästan utrotade i och med amerikaniseringen av svensk pedagogik efter andra världskriget. Motståndsnästen förekom, som hos Wilhelm Sjöstrand i Uppsala. Men eftersom han bland universitetspedagogerna tillhörde den minoritet som inte välkomnade inflödet av amerikanska empiristiska forskningstekniker, var Sjöstrand ganska isolerad och hade knappast några elever som kunde ta vid efter honom. Det var framför allt utanför universitetet som pedagogikhistoria odlades, bland amatörhistoriker och hembygdsforskare. För dem har Föreningen för svensk undervisningshistoria varit en viktig sammanslutning som erbjudit publiceringsmöjligheter. Under många år efter andra världskriget var den typiske svenske pedagogikhistorieforskaren varken pedagog eller historiker eller ens forskare till yrket, utan en skollärare eller rektor som efter pensioneringen grävde i arkiven för att teckna sin skolas historia.

Det blygsamma utrymme i lärar- och pedagogikutbildningen som trots allt uppläts åt pedagogikhistoria ägnades främst två områden, skolreformernas historia och "de stora pedagogerna".

Lärarkandidaterna fick nog ofta intrycket att skolreformernas historia började med 1940-talet. Tiden före 1940 års skolutredning tillhörde en antediluviansk forntid. Somliga läroböcker var maskerade självbiografier skrivna av dem som själva varit engagerade i efterkrigstidens reformer. Mest uppmärksamhet ägnades åt de utbildningspolitiska intentionerna och det organisatoriska ramverket. Här erbjöd Lundgrens *Att organisera omvärlden* något nytt genom att vända intresset mot undervisningen och vad som försiggick inuti skolorna och klassrummen.

Det är glädjande att så många lärare och lärarutbildare som i dag fortbildar sig önskar skriva övningsuppsatser och avhandlingsarbeten i historiska ämnen. Ett bekymmer för mig som handledare är att somliga bland dem åtminstone inledningsvis tar för givet att källorna kan väljas, värderas och tolkas ungefärligen så som man hanterar texter i lärarutbildningen eller i skoldebatten. De söker sig gärna till det lättast tillgängliga materialet såsom tryckta läroplaner, offentliga utredningar, propositioner eller läroböcker. Avsikten är ofta att extrahera fram utbildningspolitiska eller pedagogiska intentioner. Slutmålet är inte sällan att bedöma i vilken grad texterna tillfredsställer dagens åsikter om hur lärande bör gå till eller dagens krav på demokratisk värdegrund, medborgarfostran, jämställdhet eller multikulturalism.

Min hypotes är att det är lärarutbildningens karaktär av predikantskola som spökar. Läsarten är ungefär densamma antingen dokumenten uttolkas med vördnad eller utsätts för en kritisk

granskning syftande till avslöja spår av djävulens verk: antidemokratiska tendenser, manschauvinism, xenofobi, västerländsk etnocentrism. De första utkasterna till övningsuppsatser eller avhandlingsskapitel liknar ibland de utlåtanden som förr utsändes från Statens institut för läromedelsgranskning. Att uppfatta pedagogikhistoriska studier som något slags reformuppföljningsverksamhet kan möjligen vara motiverat inom ramen för yrkesutbildningen, där blivande lärare tränas i att förstå och följa instruktionerna i läroplaner och andra styrintstrument. Men i pedagogikhistorisk forskning måste man närma sig källorna på annat sätt. Av handledaren krävs åtskillig övertalning innan studenterna är beredda att söka sig till fler källor än tryckta läroplaner eller utredningstexter som redan behandlats i hundra tidigare C-uppsatser och att sluta gissa om t.ex. motiven bakom läroplanens formuleringar, för att i stället skaffa sig en överblick över arkivens bestånd och tillgängliga bearbetningar, spåra protokoll och förarbeten och om möjligt intervjua människor som varit med och kan berätta.

PATRONYMIKA

Det andra område som ständigt haft och fortfarande har ett visst utrymme i utbildningen är "de stora pedagogerna". Det har slagit mig att de stora pedagogiska tänkarna från Platon och framåt så ofta uppfattas som *patronymika*. Här krävs en ordförklaring. Med patronymikon menar språkvetarna ett namn som bildats efter faderns namn, som när Karls son Anders får namnet Anders Karlsson. Historiker och antropologer använder termen patronymika om mytiska anfäder. Erik XIV valde sig nummer fjorton med hänvisning till främst Johannes Magnus kungalängd vari ett antal kungar vid namn Erik utpekades, somliga verkliga, andra påhittade såsom Erik Väderhatt eller den Berik som enligt Johannes Magnus valdes till kung över svear och götar år 836 efter syndaflo den. Antropologer har uppmärksammat att en släkt, en stam eller en folkgrupp kan utnyttja en anfaders namn, ett patronymikon, för att hänvisa till ett gemensamt ursprung utan att denna anfader någonsin behöver ha existerat och utan att det behöver finnas blodsband inom gruppen.

På samma sätt har de stora pedagogerna ofta figurerat i lärarutbildningen och i den pedagogiska debatten. Man läser knappast Pestalozzi, Dewey eller Piaget utan brukar uppfatta dem som mytiska anfäder med magisk förmåga att svetsa samman den ena eller andra pedagogiska lärans eller sektens anhängare. Som handledare har jag märkt att somliga studenter i de pedagogiska tänkarnas skrifter framför allt är på jakt efter formuleringar som ter sig sympatiska för en modern läsare: det här citatet av Dewey ska jag ha med i mitt avhandlingsskapitel för det stämmer precis med vad jag själv tycker! De störs inte av att "de stora pedagogerna" levde i en annan värld och menade något annat med orden.

Det är förstås lugnande att i pedagogikhistorien finna bekräftelse på sina egna pedagogiska idéers förträfflighet, men risken är att man inte hittar annat än sådant som liknar vad man tror sig veta redan i förväg. För egen del är jag övertygad om att det finns mer att lära av det motstånd som historien erbjuder oss sena tiders barn.

NUTIDSPERSPEKTIV OCH DÅTIDSPERSPEKTIV

Det finns två sätt att förhålla sig till de stora pedagogerna som jag för enkelhets vill kalla *nutidsperspektiv*, där målet är att söka svar på vår egen tids avgörande frågor, och *dåtidsperspektiv*, där sökarljuset riktas mot hur folk förr tänkte och gjorde i den värld som var deras. (Vetenskapshistoriker använder orden "presentism" respektive "kontextualism".)

Nutidsperspektivet är ofrånkomligt. För att ta ställning till de dagsaktuella frågorna hämtar vi näring från allt vi upplever och läser. Så kan även idéhistorien användas. Vi kan hämta inspiration ur historiens lämnings utan att bekymra oss nämnvärt om var och när de tillkom, ungefär som när vi läser en dikt eller betraktar en målning utan att veta ett dugg om författaren eller konstnären. Vi kan ta del av Rousseaus eller Schillers syn på uppfostran ungefär som när vi lyssnar till en obekant medresenär i tågkupén som meddelar sina åsikter om hur skolans problem bäst kan lösas. Därmed förvandlar vi tänkare från andra tider och platser till fiktiva samtida

samtalspartners. Platons dialoger ger oss anledning att fundera över förhållandet mellan lärare och elev i det sena 1900-talets svenska grundskola. Ur Deweys skrifter från seklets början hämtar vi argument för utformningen av det som i dag i vårt land uppfattas som en demokratisk skola. Inget fel i det, så länge vi vet vad vi gör och inte tror oss behandla problem och sammanhang som var Platons eller Deweys.

Men nutidsperspektivet måste kompletteras med ett dåtidsperspektiv — inte bara för att göra Platons eller Deweys verk rättvisa på deras egna villkor, och heller inte bara för att spåra rötterna till vår egen tids pedagogiska tänkande, utan även för att vi skall få perspektiv på oss själva. En utkikspunkt som ger utblick över tidigare epokers tankelandskap vidgar synfältet till att omfatta även sådant som motsäger våra egna ingrodna uppfattningar och trosföreställningar. Då påminns vi om att vi själva är placerade i rummet och tiden, tilldelade bestämda handlingssätt, talesätt och tänkesätt som framtidens pedagoger kommer att finna tidsbundna och besynnerliga. Detta slags historiemedvetenhet brukar saknas i den pedagogiska debatten där kombattanterna helst vill tro att de omfattar sina idéer för att de är riktiga. Här har pedagogikhistoriker en uppgift att fylla.